

לפרשת נח – תשע"ה

הברית לאחר המבול

פרופ' יהושע שוורץ

בסוף פרשת בראשית מספרת התורה על לקיחת "בני האלוהים" את "בנות האדם" (בראשית ו, א-ג), פרשה שרוב הנסתר על הגלוי, ולאחר מכן: וַיֵּרָא יְקֹוֹק כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל-יֶצֶר מַחְשַׁבְתָּ לֵבָו רָע רָע כָּל-הַיּוֹם (שם, ה): תגובתו של הקב"ה הייתה קשה: (ו) וַיִּגְחַם יְקֹוֹק כִּי-עָשָׂה אֶת-הָאָדָם בְּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֶל-לְבָבוֹ: (ז) וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֲמַחֶה אֶת-הָאָדָם אֲשֶׁר-בְּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד-בְּהֵמָה עַד-רֶמֶשׂ עַד-עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתֶם. הפרשה מסתיימת בקביעה שנח "מָצָא חֵן בְּעֵינֵי יְקֹוֹק" (שם, ח)

בהתחלת פרשתנו, פרשת נח, נח נצטווה לבנות תיבה, ולהכניס לתיבה חיות, טמאות וטהורות, ועופות וגם את משפחתו. המבול נמשך כשנה ו-11 יום. לאחר ניסיון שליחת העורב, ושליחת היונה שלוש פעמים, נח יוצא מן התיבה. נרחיב כעת לגבי התיאור של המאורעות אחרי היציאה מהתיבה היות שהם יהיו חשובים לנו בהמשך לצורך השוואה: וַיֵּצְאוּ גַם וּבְנֵי וְאִשְׁתּוֹ וְנָשֵׁי-בָנָיו אִתּוֹ.... וַיָּבִין נֹחַ מִמְּצָח לֵיְקֹוֹק וַיִּקְחַח מִכֹּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעַל עִלְתָּ בַּמִּצְבָּח: וַיֵּרַח יְקֹוֹק אֶת-רֵיחַ הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וַיֹּאמֶר יְקֹוֹק אֶל-לְבָבוֹ לֹא-אֶסְפָּק לְקַלְלֵי עוֹד אֶת-הָאָדָמָה בְּעֵבֹר הָאָדָם כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רָע מִנְעוּרָיו וְלֹא-אֶסְפָּק עוֹד לְהַפּוֹת אֶת-כָּל-חַי כָּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי (שם, ח, י"ח-כ"ב).... וַיִּבְרַךְ אֱלֹהִים אֶת-נֹחַ וְאֶת-בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ: וּמִזְרָעְכֶם וְחֲתֻכְכֶם יִהְיֶה עַל כָּל-חַיֵּי הָאָרֶץ וְעַל כָּל-עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל-דְּגֵי הַיָּם בִּידְכֶם נִתְּנוּ: כָּל-רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא-חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָה לְכֶם עֹשֵׁב נִתְּנִי לָכֶם אֶת-כָּל: אֶרֶץ-בְּשָׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמּוֹ לֹא תֹאכְלוּ: וְאֵךְ אֶת-דַּמְכֶם לִנְפֹשְׁתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל-חַיָּה אֲדַרְשְׁנוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אֶחָיו אֲדַרְשׁ אֶת-נַפְשׁ הָאָדָם: שִׁפְךְ דָּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְּצַלֵּם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת-הָאָדָם: וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שְׂרִצוּ בְּאָרֶץ וּרְבוּ-בָהּ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ וְאֶל-בָּנָיו אִתּוֹ לֹא-מֵר: וְאַיִי הִנְנִי מֵקִים אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת-זֶרְעֲכֶם אַחֲרֵיכֶם: וְאֶת כָּל-נַפְשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בְּעוֹף בְּהֵמָה וּבְכָל-חַיֵּי הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכָּל יֶצֶאֱ הַחַיָּה לְכָל חַיֵּי הָאָרֶץ: וְהַקַּמְתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא-יִכָּרֵת כָּל-בְּשָׂר עוֹד מִמִּי הַמַּבּוּל וְלֹא-יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחַת הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת-הַבְּרִית אֲשֶׁר-אַנִּי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל-נַפְשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם: אֶת-קַשְׁתִּי נִתְּנִי בְּעַנְן: וְהִיתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ: וְהִיא בְּעַנְנִי עֲנַן עַל-הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקַּשְׁתִּי בְּעַנְן: וְזָכַרְתִּי אֶת-בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל-נַפְשׁ חַיָּה בְּכָל-בְּשָׂר וְלֹא-יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל-בְּשָׂר: וְהִיתָה הַקַּשְׁתִּי בְּעַנְן וְרָאִיתִיהָ לְזָכֹר לְבְרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל-נַפְשׁ חַיָּה בְּכָל-בְּשָׂר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-נֹחַ זֹאת אוֹת-הַבְּרִית אֲשֶׁר הַקַּמְתִּי בֵּינִי וּבֵין כָּל-בְּשָׂר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ: פ (שם, ט, א-י"ז).

ניתן לסכם את מהלך הדברים במקרא ככה: 1. הקב"ה מריח את ריח הניחוח של הקורבן 2. הקב"ה מחליט בלבו לא להביא מבול על הארץ 3. הקב"ה מברך את נח ובניו ומצווה אותם (פרייה ורבייה, מורא על שאר היצורים, היתר אכילה, איסור אכילת דם, איסור שפיכת דם אדם) 4. ד' כורת ברית עם תושבי הארץ לבל יביא מבול על הארץ 5. הקשת ניתנת כאות. סיפור המבול היה פופולרי מאד הן בספרות העולמית והן בספרות היהודית. בכוננתנו לבדוק בקיצור **מקבילה אחת** לסיפור המקראי של המבול ורק **מרכיב אחד**, המאורעות לאחר יציאה מהתיבה. אנו נעיין בספר היובלים, אחד מהספרים החיצוניים מתקופת בית שני (אולי מהמאה השנייה לפסה"נ) שיש בו גם פרשנות וגם שכתוב המקרא. להלן בקטע של ספר היובלים (פרק ו) במלואו העוסק באירועים לאחר היציאה מהתיבה:

(א) ובראש החודש השלישי יצא מן התיבה ויבן מזבח על ההר הזה ויירא על הארץ. (ב)

ויקח שעיר עזים רך ויכפר בדמו על כל אשמת הארץ, כי נמחה כל היקום אשר היה עליה, לבד מאשר היו את נוח בתיבה. (ג) וישם את חלבו על המזבח, ויקח פר ואיל וכבש ושעירי עזים ומלח ותור ובני יונה. (ד) ויעל אשה על המזבח, ויבא גם מנחות אפיויות בשמן, ויזרק את הדם והיין, וישם על הכל לבונה, ויעל ריח ניחוח לרצון לפני ה'.

(ה) וירח ה' את ריח הניחוח ויכרות אתו ברית לבל יהיה עוד מבול לשחת הארץ. (ו) עוד כל ימי הארץ, זרע וקציר לא ישבתו קור וחום קיץ וחורף יום ולילה לא ישנו את סדרם ולא ישבתו לעולמים. (ז) ואתם פרו ורבו על הארץ ומלאו אותה, והיו לברכה עליה. (ח) מוראכם וחתכם אתן על כל אשר על הארץ ואשר בים. (ט) והנה נתתי לכם כל חית הארץ וכל בהמה וכל אשר יעופף וכל הרמש הרמש על הארץ ודגי המים ואת כל לאכלה, כירק עשב נתתי לכם את כל לאכלה. (י) אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, כי נפש כל בשר הדם, ולא ידרש דמכם לנפשכם. (יא) מיד כל אדם, מיד איש אדרוש דם אדם. (יב) שופך דם אדם דמו ישפך, כי בצלם אלוהים עשה את האדם. (יג) ואתם פרו ורבו ומלאו את הארץ (יד) ובניו נשבעו לבלתי אכול דם כל בשר. (טו) ויקם לברית לפני ה' אלהים לעולם לכל דורות הארץ בחודש הזה. (טז) לכן דבר אותך כי תקים גם אתה ברית את בני ישראל בחודש הזה על ההר, והבאת אותם באלה, ותזרוק דם עליהם על כל דברי הברית אשר כרת ה' עמהם לדורות עולם (ז) וזאת העדות הכתובה לפניכם, למען תשמרו אותה כל הימים, לבל תאכלו לעולם את דם נפש כל חי. (יח) והאיש אשר יאכל דם חיה ובהמה ועוף כל ימי הארץ ונכרת הוא וזרעו מן הארץ. (יט) ויצו את בני ישראל לבלתי אכול כל דם, למען יעמדו הם וזרעם לפני ה' אלהינו לנצח. (כ) והחוק הזה לא ימוש לעולמים, ושמרו אותו לדורות עולם לכפר תמיד על נפשתיכם בדם על המזבח. (כא) מדי יום ביומו בבוקר ובערב יכפרו עליהם לפני ה' ושמרו אותו, ולא יכרתו (כב) ויתן לנוח לבניו אות לבל יבוא עוד שנית מבול על הארץ. (כג) את קשתו נתן בענן, והיתה לאות ברית עולם, ולא יהיה עוד המים למבול לשחת הארץ עוד כל ימי הארץ.

קריאה מעמיקה מראה שסדר הדברים בספר היובלים שונה מהסדר במקרא וישנם גם הבדלים מהותיים אחרים: 1. הקב"ה מריח את ריח הקורבן 2. ד' כורת ברית עם נח 3. הקב"ה מפרט את תנאי הברית (פרייה ורבייה, שלטון על שאר היצורים, היתר אכילה, איסור אכילת דם, שפיכת דם אדם 4. נח ובניו מקבלים את תנאי הברית 5. הקשת ניתנת כאות.

למחבר ספר היובלים היה חשוב לכלול את ציווי פרק ט בבראשית בברית. הציוויים במקרא הם תנאי הברית ביובלים, ולפיכך הבטחת ד' על כך שהמבול לא יישנה אינה מוחלטת. וישנו גם עניין נוסף: ציווי הברית בספר היובלים הם תיקון של חטאי דור המבול. אלה חטאו ברצח ואכילת דם, ובמרכזה של הברית באים האיסורים על רצח ואכילת דם. ספר היובלים רואה שפיכת דם ואכילת דם בחומרה רבה וחוזרת על כך מספר פעמים במקומות אחרים בספר. לדוגמה: "כי כל שופך דם אדם וכל אוכל דם בשר ימחו כולם מן הארץ. לא יישאר כל איש אשר יאכל דם ואשר ישפוך דם על הארץ ולא יישאר לו זרע" (יובלים ז, כ"ח-כ"ט). העובר על חטאי אנשי דור המבול יקבל את אותו העונש של דור המבול: מחיה טוטאלית. ממקומות אחרים בספר ניתן לראות גם שלפי גישת ספר היובלים, איסור אכילת דם כולל גם הדרישה לתת את הדם על המזבח, ולכסותו אם לא ניתן. העובר על אלה מטמא את הארץ, ועל כן מוטל על מערכת השיפוטית האנושית להוציאו להורג, שאם לא כן, עתידה של האנושות בסכנה.

ממה נובעת כל ההקפדה הזאת, שינוי הסדר המקראי והכללת תנאים של ציוויים מקראיים לתנאי ברית? יש שראו בכך פולמוס של מחבר ספר היובלים כנגד הלכות חז"ל שלדעתו לא הקפידו מספיק בהלכות אכילת דם וכיסויו, אבל אין דברים אלה משכנעים במיוחד וכמובן שלא ניתן להוכיח או לסתור אותם. בסופו של דבר קשה לדעת מהי הסיבה לשינויים

(פרשנות? שיכתוב?), אבל לפנינו דוגמה של פרשנות קדומה מאד למקרא, אחת מיני רבות לאלה שהיו קיימות בתקופת בית שני ושניתן לעמוד עליהן בספרות התקופה וגם אלה חלק משושלת הקבלה של המסורת היהודית. לעיון נוסף ראו מאמרה של פרופ' כנה ורמן, "עיצוב מאורעות דור המבול בספר היובלים", תרביץ, ס"ד (ג) (תשנ"ה), עמ' 183-202